

Nové podněty po roce 2000

V posledních letech se vynořují výtvarně výchovné metody, které posouvají pojetí výtvarného vzdělávání k novým kvalitám. V příštím období se vyhraní a doplní historii VO ZUŠ nebo se projeví jako slepá ulička. Tak se ve výtvarných oborech děje od samých počátků. Je však třeba o nových tendencích vědět, sledovat je a na jejich utváření se podílet.

Výchovně vzdělávací priority a výtvarně výchovné metody nejsou stálé.

Vyvíjejí se v kontaktu s měnícími se pohledy na vzdělávání vůbec, s proměnami společnosti, s vývojem výtvarného umění. Probíhající změny lze pozorovat na výstupech, tj. na výstavách dětských výtvarných prací Oči dokořán. Pravidelné intervaly tří let dovolují tyto procesy zachytit, sledovat je a po několika obdobích je vyhodnotit.

Současně někteří mladí učitelé začínají **překračovat půdu svých škol** – s jiným VO řeší společné téma a na výstavě si porovnávají výsledky, vzájemně se výtvarně oslovují nebo vybízejí ke spolupráci absolventy výtvarných oborů a studenty II. stupně základního nebo rozšířeného studia. K překračování hranic mezi školami se připojuje **překračování hranic mezi různými oblastmi výtvarné výchovy**, které se vzájemně ovlivňují. Odkrývání těchto vazeb dovoluje nahlížet na výtvarnou výchovu jako na celistvý útvar, kde význam původního členění podle disciplín ztrácí smysl. Dnes ho vnímáme jako potřebný spíše v souvislosti se strukturou učiva pro VO ZUŠ.

Poznámky ke změnám v pojetí výtvarného vzdělávání

Odhlédneme-li od přehlídek výtvarných prací žáků Oči dokořán, máme pocit, že výtvarný projev dětí a dospívajících se příliš nemění. Jen úroveň výtvarného provedení až neústrojně roste. Je nasnadě otázka, zda se opět neblížíme k bodu, kde už jsme stáli v 70. letech minulého století a kde jsme cestu ke kráse opustili. Přehlídky Oči dokořán naopak vydávají drobná svědectví, že tvořivý pedagogický potenciál je stále přítomen. Svědčí o tom rozpracované **inovace výtvarně výchovných metod** v průběhu posledních deseti let.

Plnohodnotný **návrat námětu do výtvarné výchovy** je dokonán. Výtvarné téma u nejmladších dětí je svázáno s první etapou vývoje dětského výtvarného projevu, a proto se příliš nemění. Vynikne však v cyklech složených z variant společného úkolu, kde více vypovídají o učiteli i o jeho žácích. Témata výtvarných řad, týkající se přírody, lidí a umění, se stále více rozrůžňují, chápou se podnětů obsažených ve vědě a technice a invenčně pracují s výtvarným jazykem. Proměny námětů přinášejí také obsahově či formálně zajímavé **fotografie** řazené do cyklů, snímky s akcentem na originální vyjádření výrazu nebo zajímavě vystavěné řady.

V individuální tvorbě žáků došlo k rozrůžnění původních témat a k jejich mnohostrannému obohacení. V širším měřítku se zde rozvíjí koncepční myšlení

a tvorba starších žáků míří k nezvyklým formám vyjádření a k osobitým barevným harmoniím, k symbolice skryté v námětech, k nefigurativnímu vyjádření. Především oblast **výtvarné výpovědi** se bytostně dotýká člověka, a to převážně v tvorbě dospívajících.

Výtvarný jazyk se nenásilně promítl do různých oblastí výtvarné tvorby a je používán s porozuměním, se záměrem: **Intuitivně pojaté výtvarné etudy** navazují na výtvarnou výpověď. Jsou hravé, spontánní a tvořivé, empatické vůči vlastnostem výtvarného jazyka, s kterým zacházejí. **Racionálně vystavěné etudy** souvisejí s ukázněným řešením práce s linií a střídým tvarem, s bohatou variabilitou, s živostí podání a s výtvarnou citlivostí. Z racionálně pojatých etud těží **jak design, tak architektura**. Z návrhů designu je zřejmé, kam směřuje zadání, jak přístup respektuje materiál, kde se ozývá účelnost i všude přítomná nápaditost. Zájem o architekturu oslovuje jak prostorovými etudami, tak cílevědomě řešenými návrhy staveb, jejich detaily i modely. Inspirativní je také oddíl, věnovaný **překvapení z práce s materiálem**. Řada učitelů se pokouší o výtvarné hry, objevy a následné kompozice, které dokládají zájem o tvořivé uplatnění materiálů. Nesčetné možnosti spojené s netradičními nástroji, s recyklovanými materiály a hmotami jsou přirozeně hledačské a promítly se i do her s klasickými materiály – s papírem a textilem. Tam, kde se materiál odpoutává od plochy a vstupuje do prostoru, je respektována jeho podstata a je také s respektem výtvarně řešen. Obavy z mizejícího modelování se vytrácejí. Zdá se, že prostorová tvorba, vycházející z vlastností materiálů, se pohybuje v jiných mezích, má jiné uplatnění, a do jisté míry modelování nahrazuje.

Uspokojení přinesla obvykle nezáživná kapitola, věnovaná **zobrazení reality**, vyžadovaná u talentových zkoušek na školy s výtvarným zaměřením. Společné téma Velké maličkosti posunuly realitu k výtvarným hrám. Rozpohybované předměty v mnoha variacích vycházely z jejich podoby, detailů, funkcí, rytmického opakování a proměn. **Rozvedení studií** do jiných oblastí výtvarné tvorby, jako zaměřením na grafiku, na dokument, na plastický projev aj. přinesly proměny formy. Do studie vnesly invenční důraz na kontrasty barev, tvarů nebo světla a tmy nebo zájem o detail, o přezvětšení, o stylizaci aj. Figurální kresby a malby s posunem k nadsázce obsahovala také výtvarná řada zaměřená na **rušení zvykových schémat**. Jde o proces, který se celé šíře studijní kresby a malby týká výtvarných posunů především v rámci nadsázky. Nově pojímanou expresivitu projevu naše svázanost s tradicí mnoho let omezovala, a proto jde o proces významný.

Provázanost mezi okruhy výtvarného vzdělávání

Výtvarné obory nastupují cestu, která je ve výtvarné výchově nejpodstatnější – nereprodukovat náměty dané učitelem, ale v plném smyslu tvořit. Tvořit zde znamená osobitě výtvarně myslet, a to nejen na straně žáků, ale i učitelů.

Soustředěné pozorování světa

Ize vyjádřit i pojmem **dobře se dívat**. Objevovat a pojmenovávat podstatné rysy skutečnosti a bezděčně či vědomě analyzovat viděné. Soustředěné pozorování je východiskem pro většinu výtvarných aktivit. Dětská představivost a schopnost vcítit se do vznikající práce potlačuje objektivitu vyjádření a na základě pozorování hledá atmosféru spojenou s námětem. Zde má své kořeny **výrazová tvorba**, která dává před objektivitou přednost vyjadřování zážitků pomocí různých forem nadsázky, zjednodušení, proměn barevnosti atd. Během vývoje výtvarného projevu se žák touto cestou osvobozuje od popisu a uplatňuje výrazové kvality výtvarného jazyka. Mnozí studenti dospívají od výrazové tvorby až k nefigurativnímu projevu.

Cílené objevování vlastností reality směřuje také **ke studijní kresbě, malbě a modelování**. Děti se zprvu nesnaží o objektivní vyjádření podob, ale tvůrčím způsobem s realitou zacházejí. Parafrázuji ji sobě vlastními prostředky, ověřují si účinnost jejího ztvárnění nad rámec napodobování. V průběhu studia objektivnost ztvárnění sice stoupá, ale současně si výtvarný projev uchovává svou výtvarnou jedinečnost. Proto se nestává, že by klesala uvolněnost vyjadřování a studie starších žáků si zachovávají originalitu a sdělnost.

Schopnost dívat se a objevovat je spojena i **s konstruktivním výtvarným myšlením**, s představou o řešení formátu, o harmonickém vyznění celku, o funkci světla a stínu či o modelaci objemů, o roli kontrastů, akcentů či dominant, o symetrii a asymetrii atd. Zde navazuje další linie výtvarného vyjadřování navázaná na studii, a tou je **cesta k designu**. Ta směřuje k jednoduchosti, výstižnosti, později ke stylizaci. Vytváření variant je podporováno aktivní znalostí počítačové grafiky.

Fotografie jako škola vnímání a komponování

V rámci základního studia VO ZUŠ se vedle dokumentace výtvarných akcí a výstav objevuje **fotografická tvorba, spojená s osvojováním výtvarného jazyka**. Prioritou tohoto pojetí digitální fotografie je objevný přístup k výtvarnému myšlení. Výtvarný jazyk podporuje originalitu, z níž se rodí odlišnosti: jak vidím svět já a jenom já.

S fotografickým aparátem v ruce se každému dostává zážitku tvorby. **Pozorování světa prostřednictvím snímků** vytváří plynulou linii, vedoucí ke studijní kresbě, malbě a modelování, aniž by vůči nim žáci pociťovali nechuť. Snímek představuje vlastnosti skutečnosti, na které se povrchní pohled nesoustřeďuje. Současně zcitlivuje vnímání výtvarných hodnot a tříbí vynalézavost, která míří k výrazové tvorbě. Podobné výsledky přináší znejasňování snímků, navozující asociace.

Výtvarný jazyk a přítomnost výtvarných vztahů nejzřetelněji zaznívá **v detailech a ve výřezech reality**. V detailech žáci odhalují prvky výtvarného jazyka – roli bodů, linií, tvarů, struktur, světla, plochy a prostoru nebo barvy. Při volbě výřezů si uvědomují kompoziční zákonitosti, které řídí výstavbu snímku – vzájemné vztahy prvků ve formátu, jejich přirozené či proměněné proporce, kompoziční dominanty nebo doplňující akcenty, vyváženost celku, harmonii, kontrast,

rytmus, symetrii, dynamiku atd. Podstatné je i to, zda se žáci dokáží inspirovat a přeložit objevnost snímku do jiné výtvarné disciplíny.

Poučení z moderního umění

Moderní umění vyvolává značný posun v pojetí výtvarné výchovy, která se s jistým odstupem přibližuje současnému výtvarnému myšlení. Znalost a porozumění tvorbě výtvarných umělců v sobě nese podněty pro citlivější a vynalézavější způsoby vlastního vyjádření. Žákům se tak otevírá prostor, spojený s odvahou experimentovat, posouvat si obzory.

Z moderního umění byly odvozeny specifické oblasti výtvarné výchovy a další budou jistě následovat. **Analogová a digitální fotografie** se stala na I. stupni základního studia přirozenou součástí výtvarných řad a na II. stupni základního náplní vzdělávacích programů věnovaných speciálně fotografii. **Objektová tvorba** se svým rozsahem vystavovaných prací vyrovnává keramice a výrazně přesahuje tvorbu sochařskou. **Akční tvorba** tvoří součást mnoha výtvarných řad a projektů a je tak od výtvarné výchovy neoddělitelná. **Animace a filmová tvorba** překročily hranici prvních pokusů. Vyžadují metodické postupy, které by dávaly prostor individuálnímu hledání žáků a při realizaci se obešly bez přímé pomoci učitele. **Instalace** se uplatňují ve výuce, chybějí o nich však bližší informace. Známe jich z fotodokumentací jen pár. Jen **počítačová grafika** činí ke dnešnímu dni malé pokroky a rozvíjí se mimo VO ZUŠ.

Individuální vzdělávací programy

Během dlouhé pouti vývojem studia výtvarnými obory VO LŠU, později VO ZUŠ, jsme se krátce zastavili u **osobnosti výtvarného pedagoga a u jeho kompetencí**, spojených se sebeuvědomováním a sebepoznáváním. Tento proces vychází z hledání odpovědí na několik otázek: **kdo jsem**, jak cítím, jak uvažuji, jaký bych chtěl být, co je pro mne důležité, **proč učím**, jaký význam přikládám povolání výtvarného pedagoga, **jaké jsou kompetence, kterými musím být vybaven**, abych dokázal svých představ dosáhnout, **jaké jsou kompetence žáků, kterými musejí být vybaveni**, aby naplnili mé pojetí výtvarného studia, jaké jsou mé **výchovné priority**, které se bezděčně i záměrně uplatňují v každém výtvarném zadání.

Důsledná příprava individuálního vzdělávacího programu spočívá v nastavení učitele, které vyplynulo z předchozích úvah. Na začátku stojí pojmenování **nejdůležitější výtvarné priority**, která předurčuje směr výtvarného vzdělávání a základní oblasti zájmu. Další výtvarně výchovné procesy doplňují stěžejní okruhy učiva a jsou podstatné pro komplexní rozhled žáků. Grafické naznačení souvislostí vyjadřuje řád uspořádání výtvarného studia a objasňuje vzájemné propojení učiva. Východiska pro vzdělávací programy jsou zároveň jejich názvy – Zájem o realitu, Experimenty s materiálem, Výtvarné koncepty, Hledání a nalézání, Počítačová grafika aj. Nově vznikající programy plně odpovídají zájmům a záměrům jednotlivých učitelů a současně plní široký rejstřík výtvarných aktivit, předpokládaných autory učebních osnov.

Vzdělávací programy jsou zcela odlišné, a přesto žádná oblast výtvarné výchovy nezůstává stranou – má jen nestejně silný význam, a tedy i akcent a rozsah.